

Снежана БАУК /Београд/

СЕМАНТИКА И ТВОРБЕНИ ЕЛЕМЕНТИ ЈЕДНЕ КЛАСЕ ДРАГАЧЕВСКИХ ОНИМА*

Рад доноси осврт на неколико група драгачевских зоонима и оцртава њихове посебности кроз сагледавање заједничких особености према општесловенском контексту — из семантичког и деривационог угла.

1. Драгачево, област у југозападној Србији, део је некадашњег драгачевског среза који је припадао Рудничком округу. Данас је тај простор знатно ужи и административно захвата територију општине Лучани.

Дескрипцију драгачевске зоонимије у контексту општесловенског зоонимикона, са оцртаним контурама својеврсне прасловенске зоонимске семантике, с једне стране, и јужнословенских (карпато-балканских) црта у овом типу лексике, с друге – дала сам на другом месту.¹ Овде ћу се осврнути само на неке из подгрупа драгачевских зоонима и на одређене творбене елементе који учествују у грађењу ове класе онима.

Зоонимикон Драгачева представља бројан и разноврстан систем зоонима који по својим општим одликама не испољавају нека битнија одступања у односу на српски, и шире – словенски контекст. Поникавши у окружењу једне, још увек патријархалне културе, са сточарством као једном од главних грана привреде, зоонимикон Драгачева чува и преноси онај традиционални, традицијом и општом употребом петрификован слој зоонима бивајући истовремено отворен за различите номинационе моделе и упливе једног новијег слоја имена.

---

* Израду овог рада финансирало је Министарство за науку, технологије и развој републике Србије у оквиру пројекта 1748 *Терминолошка стандардизација лингвистичког описа савременог српског језика*.

¹ Снежана Баук, *Зоонимија Драгачева према општесловенском контексту*, магистарска теза одбрањена 2001. године на Филолошком факултету у Београду.

Компарирање са осталим словенским зоонимиконима² омогућава издвајање одређених зоономастичких универзалија, и осветљавање оне доминантне, стабилне и структурално-семантички препознатљиве основе словенског зоонимијског система. С друге стране, могуће је утврдити и неке посебности појединих словенских зоокорпуса, њихове карактеристичне номинацијске спецификуме, и тако, у резултату анализе показати како сродност, тако и разуђеност овог словенског лексичког масива.

2. За илустрацију реченог издвојићу неколико драгачевских зоонима.

2. 1. *Шáра, Шáруља, Шáрена, Шáрица, Шáрѣнка, Шáрка, Шáроња, Шáрин, Шáрац, Шáров* — имена су шарених животиња. Доминантан модел зоонимијске номинације у Драгачеву је онај у коме за мотив именоване служи боја длаке (руна, перја) односно комбинација боје и белега именоване животиње. Сравњивања показују истоветност тог модела у српској и словенској зоонимији. У осталим словенским зоокорпусима, дакле, налазимо низ паралелних образовања:

Пестрянка, Пеструшка, Пестрик (у руској), *Пісiрул'а, Пісiрули-сiїа* (: *пістраки* 'пеге на кожи', у украјинској), *Pstrocha, Pstrochula* (у пољској зоонимији).

Свима у основи стоји прасловенски придев **pьstrъ*, повезан, уз алтернацију коренског вокала, са глаголом **pьsati* 'писати, шарати'.³ Отуда и зооними типа: *Пiўско* „фино шарени јарац” (Пижурица, Ровци), *Пiса-ра* (име шареној кози у Драгачеву), *Pis'а, Pisanka, Pisul'а* (имена за шарене краве у Украјини), пољски зооним *Pisula*, итд. Из словенског фолклора знамо за *пiсанку* 'шарено, писано, ускршње јаје'.

2. 2. У драгачевској и српској, па и у целој словенској народној зоонимији веома су заступљена и још увек продуктивна имена у основи којих се налази општи мотивациони знак 'лисина на глави животиње'. Речник САНУ (XI, 470-471) овако дефинише реч која стоји у основи зоонима као мотивациона основа: *лиса* покр. 1. а. „прамен длаке или косе који се издваја по боји, белега” %о...[; 3. „лисаста домаћа животиња (женка) и име таквој животињи”.

ЭССЯ бележи прасловенско **lisъ(jь)* 'ћелав, оћелавео', 'са белом шаром на челу (о животињама)' свдећи га на ие. корен **leuk-* (ст. инд. *rúśan, rúśant* 'светао, бео, блештав', јерм. *lois* 'светлост', *lusin* 'месец' (упореди и прасл. **luць. *luna*) (ЭССЯ 17, 45-50). Речник даје потврде из свих словенских језика за овај придев и његову супстантивизирану форму **lysa*. Из овог прегледа се види да је семантичка база **lys-* присутна

² Као корпус за упоредно праћење номинацијских модела послужила је грађа коју доносе доступни репрезентативни зборници, монографије и речници из западнословенских и источнословенских језика (в. списак *Грађа и извори* на крају рада).

³ В. Фасмер, ЭСРЯ III, 251.

не само у зоонимији него и у другим ономастичким класама (нпр. у антропонимији, топонимији, хидронимији). У топонимима *Лиса сџијена*, *Лисо њоље* (РЈА VI, 105) ова творбена база јавља се у значењу 'огољен, непокривен растињем'.

У драгачевској и српској зоонимији налазимо: *Лѝса*, *Лѝсуља*, *Лѝско*, *Лѝсоња*; у руској: *Лыска*, *Лысуха*, *Лысеха*; у пољској: *Łysek*, *Łusy*, *Łys*, *Łysula*; у украјинској: *Лисан'а*, *Лисон'а*, *Лисек*.

Међутим, таква шара се назива још и *звезда*, односно *цвей*, те одатле зооними: *Звезда*, *Звездан*, *Звездуља*, *Звѝздула*, *Звѝздолка*; *Звездоха*; *Gwiazdula*; *Hvězdoň* итд., док мотивација према белом белегу који по облику подсећа на цвет даје следеће зоониме: *Квѝтол'а*, *Квѝтун'а*, *Квѝтка*; *Kwiatola*, *Kwiatula*, *Kwiatoi*; *Цвѝѝа*, *Цвѝѝуља*, *Цвѝѝко*, односно *Гѝѝоња*, *Гѝѝуља*, *Гѝѝѝл* и сл.

Устаљеност оваквог означавања светлог белега на челу животиње, у свим словенским језицима, још од старине, у вези је са култом таквих животиња у старом словенском свету. Оне су сматране изабранима, њима су даване божанске почасте или су саме приношене на жртву. Ови подаци, које добијамо из историје словенске културе, сведоче о чувању значења основе **lys-* 'лишен косе', 'светао, блистав' и даље 'небески, божански' (ЭССЯ 17, 49-50).

2. 3. Разматрање закономерности настанка, развитка и функционисања зоонима са терена Драгачева у оквирима српског, и даље — словенског окружења, омогућило је и праћење стратификације неколико језичких култура, али и показало токове међујезичких контаката и интерференција.

Тако је у зоонимикону Драгачева, поред основног и доминантног — општесловенског (прасловенског) лексичког слоја, осликан и други, малобројнији, али подједнако важан слој лексике, који сведочи о постојању особених јужнословенских (карпато-балканских) црта. Он је баштињен у следећим творбеним основама: *бал'*, *барз-*, *чул'-калуш-*, *мурѝ-* и још неким. По пореклу своје, то су, по мишљењу већине досадашњих истраживача, старобалканизми који су влашким миграцијама стигли до подручја Карпата.⁴ Ту их и данас проналазимо у зоонимији (и пастирској лексици) и тако пратимо повезаност и старину тих, некада превасходно сточарских култура.

Навешћу два примера.

⁴ Исп. Сюско, М. А., *Современная народная зоонимия. Зоонимикон Украинцев района Карпат*, [дисертација], Ужгород, 1989; Клепикова, Г. П., *Славянская пастушеская терминология. Ее генезис и распространение в языках карпатского ареала*; Москва, 1974; Golomb, Z., *Генетички врски међу карпатској и балканској сточарској терминологији и улогама на словенској елементу во ова подручје*, Македонски јазик, X, књ. 1-2, 19-50.

Први се односи на следеће зоониме: *Мур̄џа*, *Мур̄џуља*, *Мур̄џа*, *Мур̄џош(к)а*, *Мур̄џо*, *Мур̄џоша*. У рејону Драгачева позната је лексема са значењем боје *мур̄џав*, али је сама семантика те боје неодређена. Једино што се са сигурношћу може рећи је то да се ова лексичка ознака односи на боју длаке животиње, да је та боја тамна (тамнориђа, сивкаста, тамножута), са белегом или без њега. Паралеле налазимо у карпатоукрајинској зони: *Мур̄џ'а*, *Мур̄џ'ан'а*, *Мур̄џ'еџа*, *Мур̄џ'еша* — опет за животиње тамније-смеђе боје и то најчешће коње. И Бугари знају за зоониме овог типа. Код Бојацијева⁵ налазимо имена *Мур̄џа* и *Мур̄џо*.

На основу података које добијамо из литературе⁶ и праћењем правца распрострањања ових зоонима можемо закључити да основа *мур̄џ-* припада карпато-балканском слоју пастирске лексике. Реч је вероватно у епохи влашке колонизације са јужнословенских простора, посредством Румуна, који су чинили значајан део те миграционе струје, доспела до Карпата. Као што знамо, румунска сточарска култура део је балканске сточарске културе, па су и многе лексеме које се на њу односе у румунском језику јужнословенског порекла.

У ареалу Драгачева познат је и веома фреквентан зооним *Чуља*, *Чуљича* као искључиво овчје или козје име оних животиња које одликује одсуство ушију или њихова мала величина. Ови зооними познати су и другим српским крајевима. У рејону украјинских Карпата такође су забележени: *Чул'а*, *Чул'ка*, *Чулкан'а*, *Чулочка*, *Чулак*. Карпатски дијалектолошки атлас констатује ову лексему на целој територији, и као пастирску лексему и као зооним. Украјинци и други словенски народи из рејона Карпата примили су ову лексему посредством румунског језика и то још у доба влашке колонизације. Румуни су је могли примити са подручја Балакана. „Семантичка амплитуда” њена је мала. Основно значење је ’животиња са малим, кратким ушима’ али се срећу и семантичка померања: ’с малим ушима’ и ’без ушију’ и ’с малим или окрњеним роговима’ и ’без рогова’.⁷

3. На крају, дајем осврт само на неке типичне творбене елементе који учествују у процесима зоонимијске номинације. Реч је о најпродуктивнијим зоонимијским суфиксима (зооформантима).

Већина зоонима на терену Драгачева (сравњивања показују подударност и са српским и са општесловенским контекстом) — настала је суфиксалном творбом. Преглед заступљености суфикса који се јављају у овом зоонимијском творбеном моделу води закључку да се већина њих

⁵ Бояджиев, Т., *Зооними в българскиџе диалекџи и џоџонимияма*, Rozprawy Slawistyczne 11, Lublin, 1996, 29–.

⁶ В. Сюско, 1989 : 75, 77; Скок, ERHSJ s. v. *turga*.

⁷ В. Сюско, 1989 : 211-214; Клепикова, 1974 : 86-91; ЭССЯ s. v. *čulь/*čula.

потврдила у апелативном систему, али да постоје и специјални зоонимијски суфикси. Друго, среће се и један посебан вид њихове маркације који се огледа у томе да зоонимијским појединих животињских врста имају своје посебне суфиксе, само за њих карактеристичне.

Даћу преглед суфикса карактеристичних за неке животињске врсте (на материјалу сакупљеном у Драгачеву):

– за овце: *-ица* (*Бѣлица, Жүјица, Рòџица*), *-аја* (*Күсаја, Сүџаја*), *-’а* (*Брња, Чуља*), *-уша* (*Калуша, Сүџуша, Рòџуша*), *-ушка* (*Белушка, Гарушка*), *-ара* (*Звонара, Тубара*);

– за краве: *-уља* (*Барзуља, Белуља, Радуља*), *-ава* (*Бѣлава, Милава*);

– за козе: *-ица* (*Шарџица, Рүдица*), *-ча* (*Врањача, Сѣлача*), *-ара* (*Пушара*) итд.

Увид у остале словенске зоокорпусе омогућава нам да и у њима констатујемо постојање поливалентних суфикса, који се срећу у именима готово свих жив. врста, али и оних који на структуралном нивоу представљају дистинктивни знак одређене животињске врсте. Поменућу само неке од њих, типичне за имена крива.

У словенској народној зоонимији суфикс *-ula/-ul’a* типичан је за имена крива. Осим српског корпуса, где преовлађује, исто стање налазимо и у украјинској зоонимији: *Квіїул’а, Роџул’а, Чорнул’а*. У пољској је такође широко затупљен, али су овде доминантнији суфикси са елементом *-ch-*: *-оча* (*Białocha, Czwartocha, Bystrocha*), *-уча* (*Białucha, Czarnucha*), *-ича* (*Bielicha, Kropicha*), *-ача* (*Bielacha*). У чешкој и словачкој зоонимији доминира такође твор. формант *-ul’a* (нпр. *Hviezduľ’a*), док у руској овај суфикс изостаје. За карпатску зоонимију карактеристичан је суфикс *-ан’а* (*Сиван’а, Чубан’а, Роџан’а*).

4. Претходни осврт је показао да се издвајају творбени елементи који илуструју заједништво општесловенског зоонимикона, али остају и одређени спецификуми који указују на индивидуализацију зоонимијских ликових појединих словенских језика.

Зоонимија Драгачева чува и репрезентује најважније принципе зоонимијске номинације и основне зоонимијске творбене моделе целине српске језичке територије. Истовремено, диференцијација везе формалног лика зоонима и денотата на општесловенском нивоу указује на номинацијске посебности појединих група словенских језика, на њихове опште и заједничке особине, као и на правце простирања појединих, творбених и семантичких изоглоса.

Сегментација општесловенског зоокорпуса, на овом узорку, може се посматрати и као отпочињање трагања за сродностима, за основним значењима — искорак ка приметним путевима првобитног заједништва.

ГРАЃА И ИЗВОРИ

Српски:

- Богдановић, Н., *Називи и имена брва у околини Сврљића*, у књ.: О говору и именима, Ниш 1990, 93–103.
- Букумирић, М., *Пасићирска лексика села Гораждевца*, ЗбМСФЛ, XXXV/1, Нови Сад, 1992, 161–193.
- Ђапић, С., *Имена коња и љоведа у неким банаћским селима*, ППЈ 4, Нови Сад, 1972, 133–134.
- Луковић, М., *Ономастичка села Гајџана у Горњој Јабланици*, Ономастички прилози IV, Београд, 1983, 444–449.
- Пижурица, М., *Из ономастичке Роваца. Имена домаћих животиња*, ППЈ 7, Нови Сад, 1971, 167–185.
- Шћепановић, М., *Зоонимија ваљевске Петнице*, у књ.: Именослов ваљевске Петнице, Београд–Ваљево, 1997, 83–113.
- Шћепановић, М., *Зоонимија подјаворских села I*, Српски језик V/1–2, Београд, 2000, 595–622.

Руски:

- Поротников, П. Т., *Из уральской зоонимии*, Восточнославянская ономастика, Наука, Москва, 1972, 210–250.
- Клепикова, Г. П., *Славянская пастушеская терминология. Ее генезис и распространение в языках карпатского ареала*, Москва, 1974.

Украјински:

- Сјуско, М. А., *Современная народная зоонимия. Зоонимикон Украинцев района Карпат*, [дисертација], Ужгород, 1989.
- Свашенко, А., *Зоонимия Слобожанянини*, Rozprawy Slawistyczne 11, Лублин, 1996, 133–145.

Бугарски:

- Бояджиев, Т., *Зооними в българските диалекти и топонимията*, Rozprawy Slawistyczne 11, Лублин, 1996, 29–35.
- Ковачев, Н., *Българска ономастика*, Софија, 1987, 164–190.
- Селимски, Л., *Zoonimia bulgarska w Słowniku języka bułgarskiego Najdena Gerowa*, Rozprawy Slawistyczne 11, Лублин, 1996, 111–117.

Польски:

- Warchoń, S., *Kwestionariusz do badania zoonimii ludowej w Polsce na tle słowiańskim*, Rozprawy Slawistyczne 8, Lublin, 1993, стр. 247.
- Кęsikowa, U., *Zoonimia w Słowniku gwar polskich J. Karłowicza*, Rozprawy Slawistyczne 11, Lublin, 1996, 53–64.

Словачки:

Majtán, M., *Mená kráv v staršej slovenčine*, Rozprawy Slawistyczne 11, Lublin, 1996, 65-73.

— на материјалу:

Palkovič, K., *Zoonymá v slovenských nárečiach*, у: I словенска ономастичка конференција, (Братислава, 5-6. децембра 1967), Зборник радова, Братислава, 1967, 81–87.

Kalal, K., Kalal M., *Slovenský slovník z literatury aj nářeču*, Banská Bystrica, 1923, с. 1112.

SSJ, *Slovník slovenského jazyka*, Bratislava, 1959–1968, т. 1–6.

Чешки:

Bartoš, F., *Dialektický slovník moravský*, Praha, 1906–, т. 1–2.

Snežana BAUK

SEMANTICS AND FORMATION ELEMENTS OF A CLASS
OF ONYMS IN DRAGAČEVO

Summary

The zoonymy of Dragačevo as a whole is a sample or representative of Serbian zoonymy. The common semantic base of all Serbian zoonyms shows no particular characteristics in comparison with the one of all Slavic zoonomasticons. Some South-Slavic (Carpathian-Balkan) characteristics found in this part of lexis bear witness to very strong cultural and language connections in the past.

As far as the level of structure is concerned, the suffixes which are common to all Slavic zoocorpus as well as the ones which are considered as distinctive markers in certain Slavic zoocorpus have also been found here.

